

II. AKTUALNE TEME

1. PROBLEMI I RELATIVNI POLOŽAJ DRVNE INDUSTRIJE

Nedavna polemika o odnosima između drvne industrije i javnog poduzeća Hrvatske šume apostrofirala je neke od problema s kojima se drvnoprerađivački kompleks u Hrvatskoj suočava u sferi nabavke i financiranja materijalnih inputa. Licitacija cijena šumskih sortimenata, varijacije u kakvoći ponude, nepostojanje institucionaliziranih oblika dugoročne poslovne suradnje, kratki rokovi plaćanja i visoke kamatne stope, najčešće su pri tome isticani elementi koji nepovoljno utječu na stabilnost i financijske rezultate poslovanja drvne industrije, umanjujući njenu konkurentost i u izvozu i na domaćem tržištu. Industrije s dobrom sirovinskom osnovom, dugom proizvodnom tradicijom, relativno značajnom prisutnošću na inozemnom tržištu, te s povećanom domaćom potražnjom u uvjetima intenziviranja procesa obnove i rasta životnog standarda, kojoj - prema u polemici prisutnim ocjenama - neriješavanje navedenih problema prijete bitnim smanjenjem zaposlenosti.

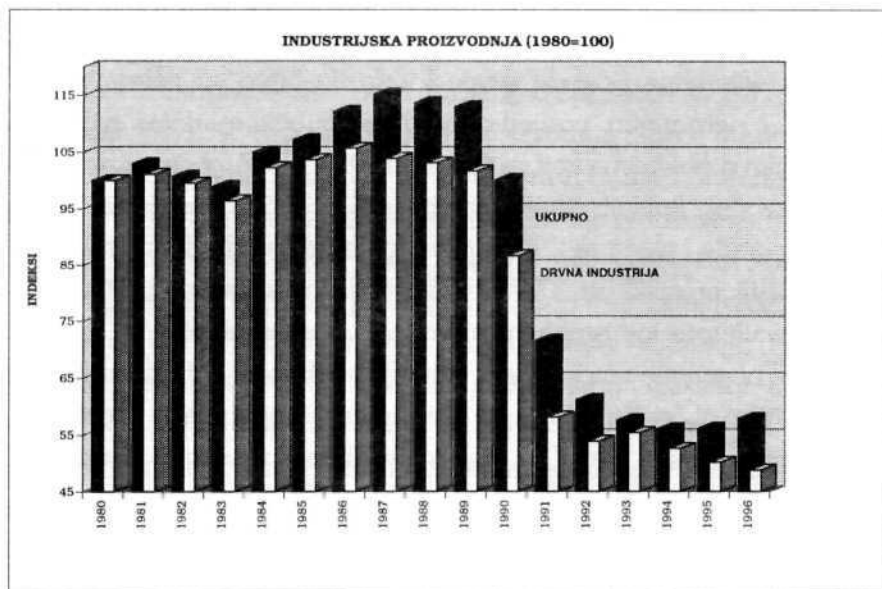
Jesu li to njeni jedini ključni problemi, u kojoj mjeri teškoće u njezinom poslovanju proizlaze iz nelinearnih efekata djelovanja pojedinih mjera ekonomske politike i ratnih destrukcija, koliko su im pridonijele poslovne odluke samih poduzeća u dužem vremenskom razdoblju, te koji mogu biti motivi države kao kreatora ekonomske politike i kao vlasnika javnog poduzeća u oblasti šumarstva da se aktivno uključi u rješavanje tih problema, pitanja su koja - između ostalog - traže i komparativnu analizu položaja drvne industrije unutar ukupne hrvatske industrije. Namjera ovog rada je da pruži neke elemente za takvu analizu.

1. Sa kapitalom od 1.2 mlrd. DEM (5.31% ukupne industrije),¹ vrijednošću ukupne aktive od 1.9 mlrd. DEM (5.64%) i 31.6 tisuća zaposlenih (9.72%), drvna industrija (proizvodnja piljene građe i ploča, proizvodnja finalnih proizvoda od drva, proizvodnja i prerada papira) sudjeluje sa 6.72% u strukturi ukupne industrijske proizvodnje Hrvatske. U 1996. godini ostvarila je izvoz od 367 mil. USD, što čini 8.36% ukupnog izvoza industrijskih proizvoda, a dodaje se tome izvoz šumskih sortimenata (27 mil. USD), drveni kompleks ukupno sudjeluje u strukturi robnog izvoza sa 8.97%. Uz kemijsku, prehrambenu i tekstilnu industriju te strojogradnju, drvna industrija time predstavlja jedan od ključnih sektora izvozne ponude hrvatske industrije. Nadprosječno izvozno orijentiran sektor (za 24.4% prema udjelu izvoza u vrijednosti proizvodnje te za 43.5% prema udjelu izvoznih u poslovnim prihodima u odnosu na prosjek ukupne industrije), s relativno malim uvoznim sadržajem, nadprosječno radno intenzivan (za 88.6% u odnosu na prosjek ukupne industrije), ali i s ispodprosječnom proizvodnošću rada (za 28.1%), što ga sve čini nadprosječno osjetljivim na rezultate u izvozu, ali i socijalno osjetljivim (uključujući regionalnu komponentu).

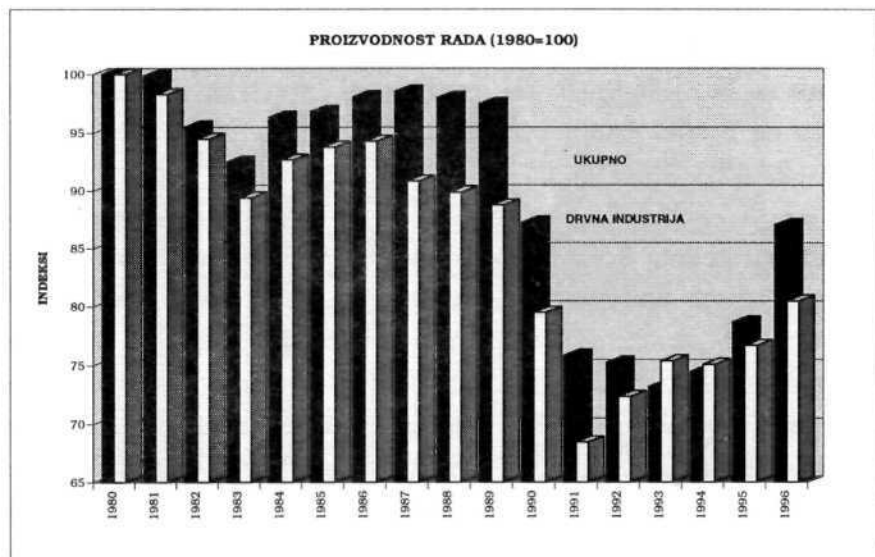
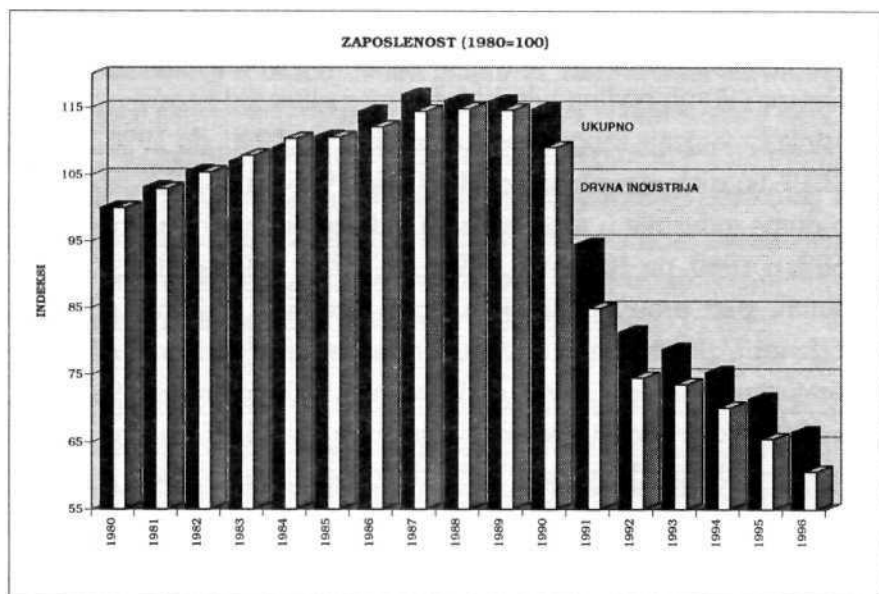
Istodobno, uvoz proizvoda drvne industrije iznosio je u 1996. godini 409 mil. USD, a šumarstva 9 mil. USD što čini 5.36% u strukturi ukupnog robnog uvoza Hrvatske, sa stupnjem pokrivanja uvoza izvozom od 89.7% za drvenu industriju i 94.3% za cijeli drveni kompleks, te s obilježjem transformacije parcijalnih suficita u parcijalne deficite ovisno od stupnja obrade proizvoda koji su predmet vanjskotrgovinske razmjene. Time je - neovisno od višeg stupnja pokrivenosti uvoza izvozom od prosjeka ukupne privrede (57.9%), drvna industrija izložena približno jednakom stupnju inozemne konkurencije na domaćem tržištu kao i većina drugih industrijskih grana.

¹ Svi financijski pokazatelji zasnovani su na završnim računima za 1995. godinu.

2. Aktualne razine proizvodnje, zaposlenosti i korištenja kapaciteta te struktura agregatne ponude drvne industrije bitno su determinirane izravnim i neizravnim posljedicama rata, gubitkom dijela tržišta te tranzicijskim problemima koji su tijekom 1991. i 1992. godine uzrokovali pad proizvodnje finalnih proizvoda od drva za 37.9%, papira za 43.2% te piljene građe i ploča za 29.1% ili ukupnih proizvoda drvne industrije (ponderirani prosjek) za 37.7%, što približno odgovara i intenzitetu smanjenja ukupne industrijske proizvodnje u tom razdoblju (za 38.9%). Međutim, negativne tendencije u kretanju proizvodnje drvne industrije započinju već početkom 80-tih godina i intenzivnije su nego kod većine drugih industrijskih grana, u kojim uvjetima su ratne i tranzicijske destrukcije samo intenzivirale dugoročno relativno zaostajanje drvne industrije za prosjekom ukupne industrije Hrvatske. Dok se tako većina ostalih grana započela sredinom 80-tih godina postupno oporavljati od mikroekonomskih posljedica dužničke krize bivše države, proizvodnja finalnih proizvoda od drva, te proizvodnja i prerada papira stagniraju gotovo cijelo desetljeće, pa je negativni učinak ulaska ekonomije bivše države u razdoblje hiperinflacije te početka dezagregacije njenog zajedničkog tržišta rezultirao nižom razinom proizvodnje u te dvije grane u 1990. u odnosu na 1980. godinu za 17.7 i 15.2%, za razliku od prosjeka ukupne industrije čija je proizvodnja u 1990. ostala na razini iz 1980. godine. Otuda je razina proizvodnje u te dvije grane niža u 1996. u odnosu na 1980. godinu za 45%, a u cijeloj drvnoj industriji je (ponderirani prosjek) niža za 51.1%, što je za 9 indeksnih poena ili za 15.5% intenzivniji pad od prosjeka ukupne industrije.

3. Stagnacija i pad proizvodnje u drvenoj industriji tijekom 80-tih i u prvoj polovini 90-tih godina praćeni su diferenciranim politikama zapošljavanja u toj oblasti. Pod dominantnim utjecajem ekstenzivnog zapošljavanja u proizvodnji finalnih proizvoda od drva, ukupna zaposlenost u drvenoj industriji povećana je između 1980. i 1990. godine za 9.0%, što je krajem tog razdoblja u uvjetima prelaska stagnacije u pad proizvodnje rezultiralo rastom latentne nezaposlenosti i bruto troškova rada. Naglim padom stupnja korištenja kapaciteta početkom 90-tih godina započinje i intenzivno smanjenje broja zaposlenih koji je u 1996. godini za 25.2 tisuće ili za 44.4% manji nego u 1990., odnosno za 20.5 tisuća ili za 39.3% manji nego u 1980. godini. U tome je broj zaposlenih u proizvodnji finalnih proizvoda od drva smanjen tijekom prve polovine 90-tih godina za 18.2 tisuće (za 48.1%) i u 1996. godini je za 42.4% niži nego u 1980. godini, uzrokujući određene socijalne i regionalne probleme s obzirom na strukturu zaposlenih i prostornu lokaciju te grane koja ograničava mobilnost faktora.

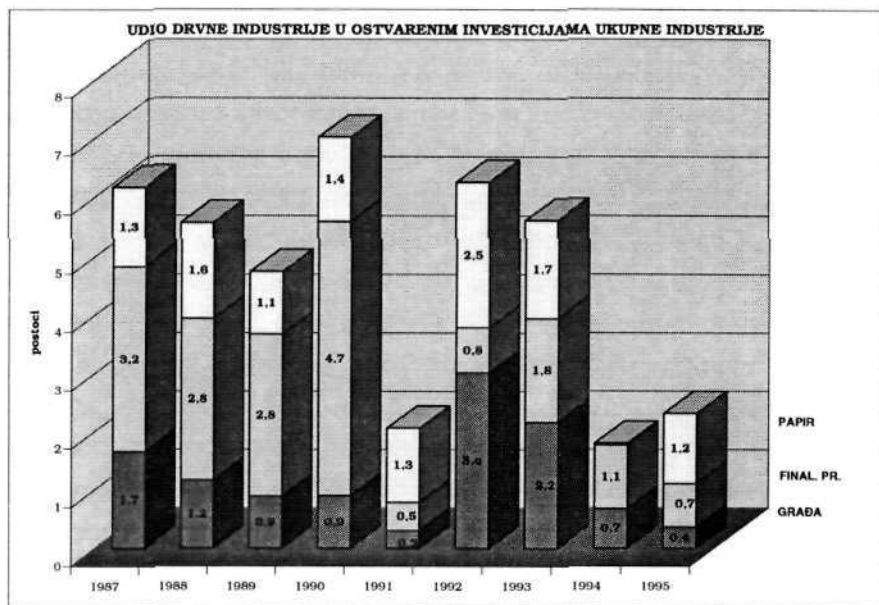

Takve tendencije kretanja zaposlenosti u drvnjoj industriji krajem 80-tih i početkom 90-tih godina bile su jačeg intenziteta od prosjeka ukupne industrije (smanjenje zaposlenosti u razdoblju od 1990. do 1996. godine za 42.1% i u cijelom razdoblju od 1980. do 1996. za 33.5%), tako da je udio drvne industrije u zapošljavanju industrijskih radnika smanjen sa 10.65% u 1980. na 10.12% u 1990. i 9.72% u 1996. godini. Kako je, međutim, pad proizvodnje bio u tom razdoblju izraženiji od pada zaposlenosti, proizvodnost rada u drvnjoj industriji (mjerena fizičkim pokazateljima) niža je u 1996. u odnosu na 1980. godinu za 19.4%, od čega je u proizvodnji i preradi papira niža za 38.0%, u proizvodnji finalnih proizvoda od drva za 21.2%, dok je jedino u proizvodnji piljene građe i ploča proizvodnost rada održana u 1996. na razini iz 1980. godine. To je za 6.6 indeksnih poena ili za 7.6% intenzivniji pad proizvodnosti rada u odnosu na prosjek ukupne industrije u uvjetima nadprosječnog smanjenja stupnja korištenja kapaciteta, što implicira smanjenje globalne efikasnosti drvne industrije u razdoblju od 1980. do 1996. godine u odnosu na prosjek ukupne industrije za oko 10%. Pored ekonomskih, to ima i socijalne posljedice čiji odraz je i povećanje stupnja zaostajanja prosječne neto plaće po zaposlenom u drvnjoj industriji u odnosu na prosjek ukupne industrije. Sa 9.0% u 1980. na 21.4% u 1990. i 22.4% u 1996. godini.

4. Pad proizvodnje, korištenja kapaciteta i proizvodnosti rada u drvnjoj industriji - apsolutno i posebno u odnosu na prosjek ukupne industrije - uzajamno je povezan i sa smanjenjem njenog udjela u strukturi ostvarenih investicija. Sa 6.16% sredinom 80-tih godina što je približno korespondiralo tadašnjem udjelu drvne industrije u strukturi osnovnih sredstava ukupne industrije, na samo 2.30% u 1995. godini, pri čemu je udio investicija u proizvodnju piljene građe i ploča smanjen sa 1.65 na 0.36%, u proizvodnju finalnih proizvoda od drva sa 3.17 na 0.74%, a u proizvodnju i preradu papira sa 1.34 na 1.20%. Iako se ne radi o

tehnološki posebno propulzivnim granama, takvo relativno smanjenje investicijske aktivnosti u njima odrazilo se na pad i tehnološke i cjenovne konkurentnosti, relativno sužavanje asortimana ponude te na promjene u strukturi proizvodnje u pravcu tehnološki manje zatjevnih, ali i financijski manje profitabilnih proizvoda. Ta tendencija zaustavljena je unutar proizvodnje finalnih proizvoda od drva i u odnosu nje prema proizvodnji piljene građe i ploča tek u 1996. godini.

Dijelom to je izravna posljedica rata vezana uz lokaciju proizvodnih kapaciteta, dijelom proizlazi iz naglašenijih tranzicijskih problema drvne industrije, a - dugoročnije promatrano - prvenstveno je rezultat diferenciranog kretanja osnovnih komponenti u formiranju agregatne potražnje za proizvodima domaće drvne industrije.

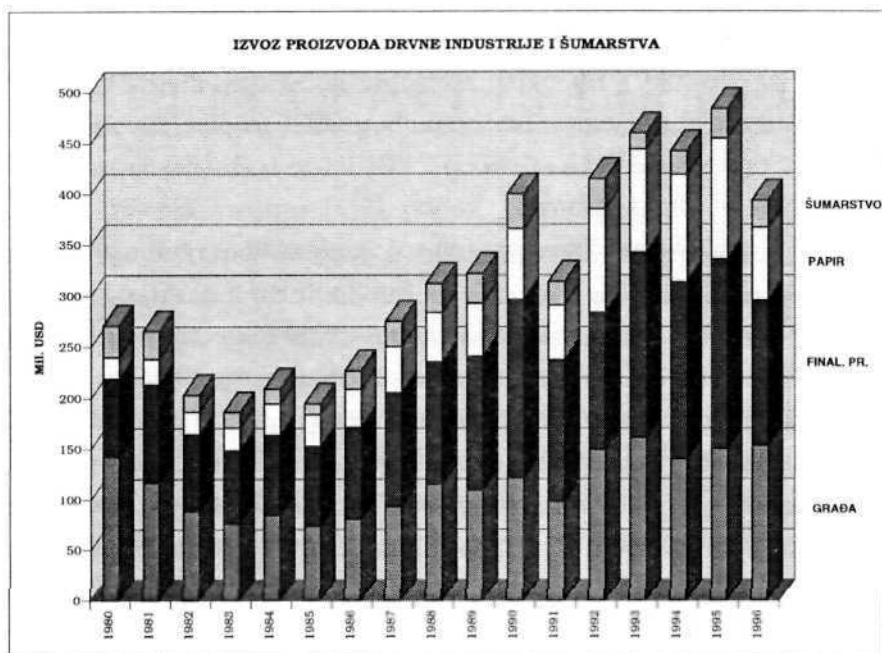

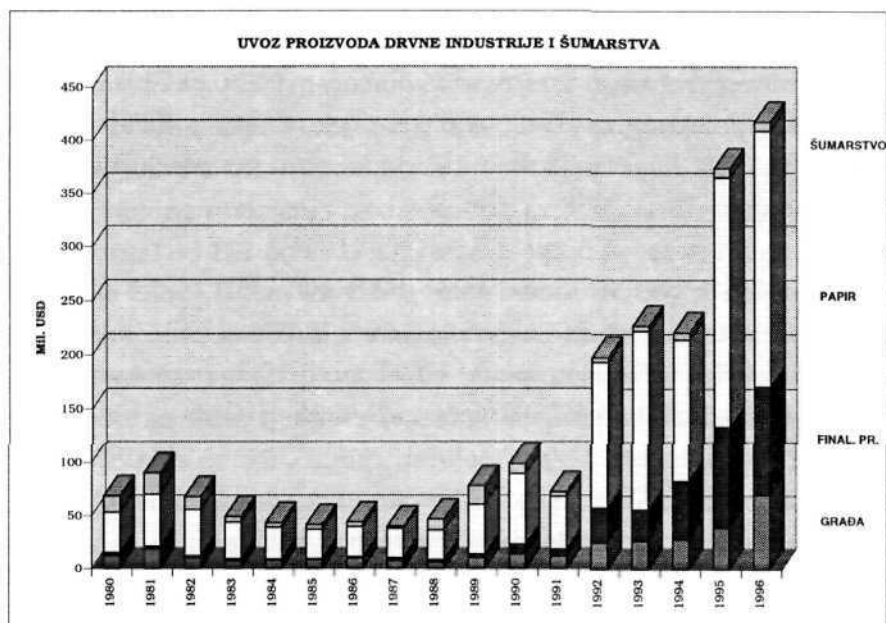
5. Izvoz njezinih proizvoda povećan je tijekom 80-tih godina za 52.2% (sa 240.2 mil. USD u 1980. na 365.6 mil. USD u 1990. godini) pod dominantnim utjecajem povećanja izvoza finalnih proizvoda od drva (sa 76.8 na 174.9 mil. USD) te proizvoda industrije papira (sa 21.0 na 69.2 mil. USD), dok je izvoz piljene građe i ploča (142.4 mil. USD u 1980.) - nakon znatnog smanjenja sredinom tog razdoblja - dostigao u 1990. godini razinu od 121.5 mil. USD. Takvo ukupno povećanje izvoza drvne industrije bilo je u tom razdoblju nižeg intenziteta od prosjeka ukupne industrije (porast za 96.4%) pa je njegov udio u ukupnom industrijskom izvozu smanjen sa 12.18 na 9.43%, ali je on ipak predstavljao ključni propulzivni segment agregatne potražnje za proizvodima drvne industrije tijekom 80-tih godina, kompenzirajući efekte istodobnog smanjenja potražnje na domaćem tržištu uslijed općeg pada životnog standarda u uvjetima rastuće inflacije te jačanja konkurencije od strane proizvođača iz drugih područja bivše države.

Raspadom bivše zajedničke države, a manjim dijelom i promjenama u metodologiji statističkog praćenja vanjskotrgovinske razmjene (poslovi dorade), izgubljena je mogućnost izravog uspoređivanja podataka o izvozu i uvozu tijekom 90-tih godina s onima iz 80-tih godina, ali podatak da je izvoz proizvoda drvne industrije u 1996. godini (uključujući izvoz u Sloveniju te u Bosnu i Hercegovinu koji u strukturi ukupnog izvoza sudjeluje sa 27.0%) iznosio (366.7 mil. USD) približno kao izvoz izvan područja bivše Jugoslavije u 1990. godini, ukazuje da ta komponenta u strukturi agregatne potražnje vjerojatno nije globalno sudjelovala s više od jedne petine u strukturi uzroka pada proizvodnje drvne industrije u prvoj polovini 90-tih godina. Njen je utjecaj bio, međutim, izrazitiji na promjene u strukturi proizvodnje preko smanjenja izvoza finalnih proizvoda od drva u tom razdoblju za 18.5%, nasuprot stagnaciji iskazanih vrijedosti izvoza proizvoda industrije papira i povećanja izvoza piljene građe i ploča za 26.3%. Glavnina uzroka

smanjenja ukupne potražnje za proizvodima drvne industrije u razdoblju između 1990. i 1996. godine leži tako u smanjenju agregatne potražnje stanovništva za robama i uslugama na domaćem tržištu za 21% i ukupne agregatne potražnje za 17%, gubitku dijela tržišta u državama na području bivše Jugoslavije, kao i u istodobnom povećanju uvoza tih proizvoda.

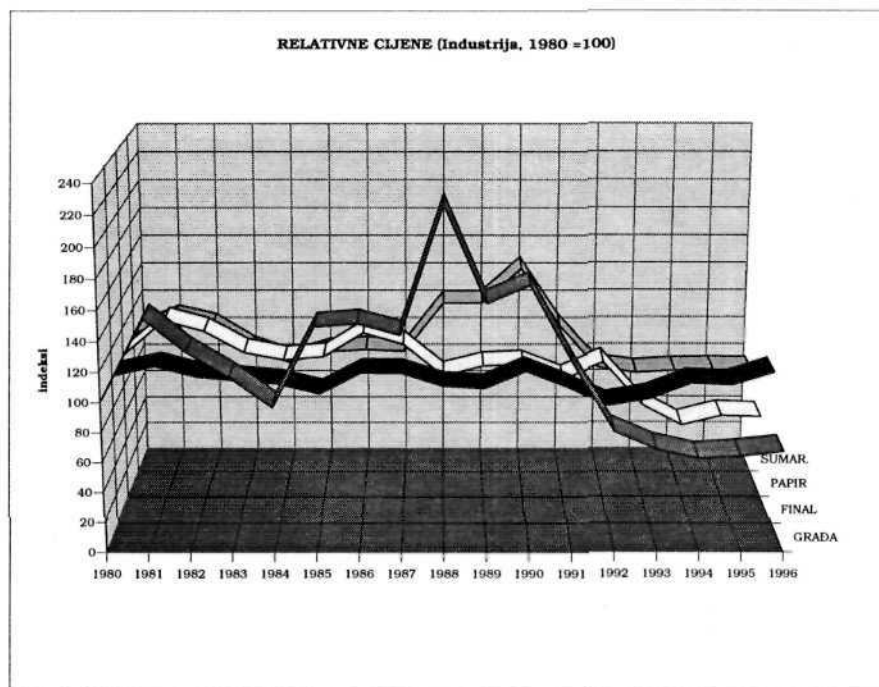
On je u 1980. godini iznosio samo 52.8 mil. USD (1.4% ukupnog industrijskog uvoza), da bi - uključujući uvoz iz država bivše Jugoslavije (11.1% u strukturi ukupnog uvoza) - dostigao u 1996. godini vrijednost od 408.8 mil. USD ili 5.8% ukupnog industrijskog uvoza.

Time je, neovisno od utjecaja razlika u geografskom obuhvatu iskaza izvoza i uvoza, od neto izvoznika proizvoda drvne industrije, Hrvatska ušla u razdoblje približno uravnotežene razmjene tih proizvoda s inozemstvom, pri čemu agregatni neto suficiti u razmjeni piljene grade i ploča te finalnih proizvoda od drva pokrivaju deficit u proizvodnji i preradi papira. Povećanje uvoza kojeg su takvi odnosi rezultat, djelomično je proizašlo iz potrebe neutralizacije efekata ratne destrukcije i okupacije na tokove u reprodukcijском lancu, supstitucije nabavki iz država bivše Jugoslavije uvozom iz drugih područja, ali je i indikator izravnog jačanja inozemne konkurencije u uvjetima liberalizacije uvoza kojoj se domaća proizvodnja teško odupire - cijenovno, tehnološki i asoritmanom proizvoda.

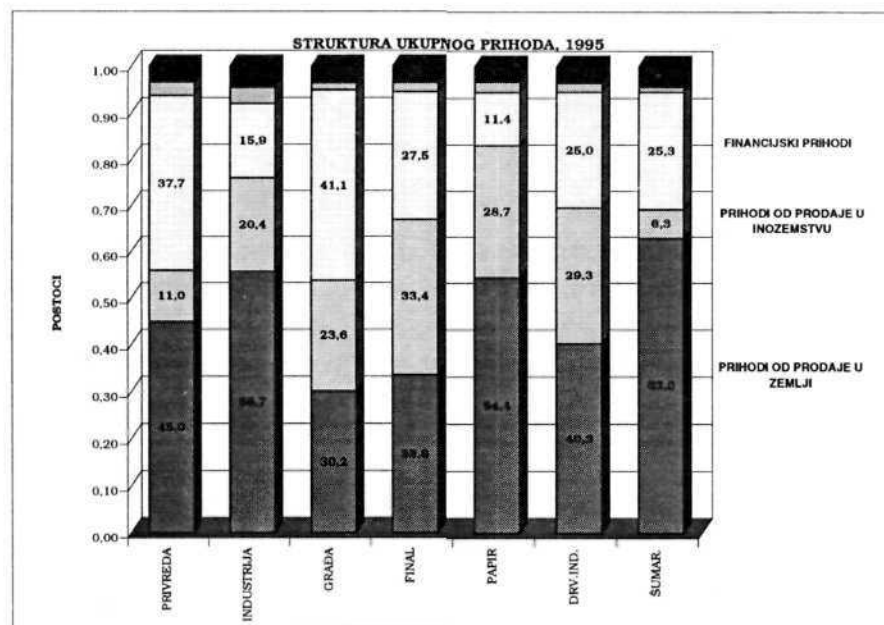
6. Osamdesete i početak 90-tih godina razdoblje je visoke inflacije s pojavom elemenata hiperinflacije (1989, 1992-1993.) u kojem kretanje cijena i relativni odnosi cijena nisu isključivo zavisili od ponude i potražnje za pojedinim proizvodima te relativnim troškovima proizvodnje i plasmana, već i od opće "inercije" korigirane administrativnom regulacijom, carinskom i vancarinskom zaštitom, diferenciranim uvjetima kreditiranja te različitim vanjskotrgovinskim režimima. U takvim uvjetima, oscilirale su i relativne cijene unutar drvne industrije te njihov odnos prema razini i dinamici kretanja cijena ostalih industrijskih proizvoda. Ipak, u cijelom razdoblju od 1980. do 1996. godine relativne cijene finalnih proizvoda od drva (promatrano u odnosu na prosjek ukupne industrije) bile su relativno stabilne i u 1996. godini su za 1.9% više nego u 1980. godini kratkoročno varirajući u tom razdoblju u rasponu između -21.4% (1992.) i 6.1% (1982.). Slična obilježja imale su tijekom 80-tih godina i cijene proizvoda industrije papira (u 1990. bile su za 7.5% relativno niže nego u 1980. godini) od kada započinje njihovo intenzivno zaostajanje tako da u one u 1996. godini za 41.0% niže nego u 1990. te za 45.4% niže nego u 1980. godini. Nasuprot tome, relativne cijene piljene građe i ploča imale su izrazitu tendenciju rasta u drugoj polovini 80-tih godina (u 1988. bile su za 125.0% više nego u 1980.), nakon čega dolazi do njihovog naglog smanjenja i one su u 1996. za 35.9% niže nego u 1980. godini, determinirajući (zajedno s cijenama proizvoda industrije papira) da je i prosječna ponderirana relativna cijena proizvoda drvne industrije u 1996. za 23.1% niža nego u 1980. godini. Nešto su drugačija dinamička obilježja relativnih cijena proizvoda drvne industrije u odnosu na cijene šumskih sortimenata, ali nakon snažnih oscilacija krajem 80-tih i početkom 90-tih godina, one su u 1996. godini u prosjeku za 5.9% više nego u 1980. godini (za 26.9% više nego u 1990. godini), oscilirajući - zbog promjene relativnih cijena unutar drvne industrije - u rasponu između -24.8% (proizvodnja i prerada papira) i +40.3% (proizvodnja finalnih proizvoda od drva).

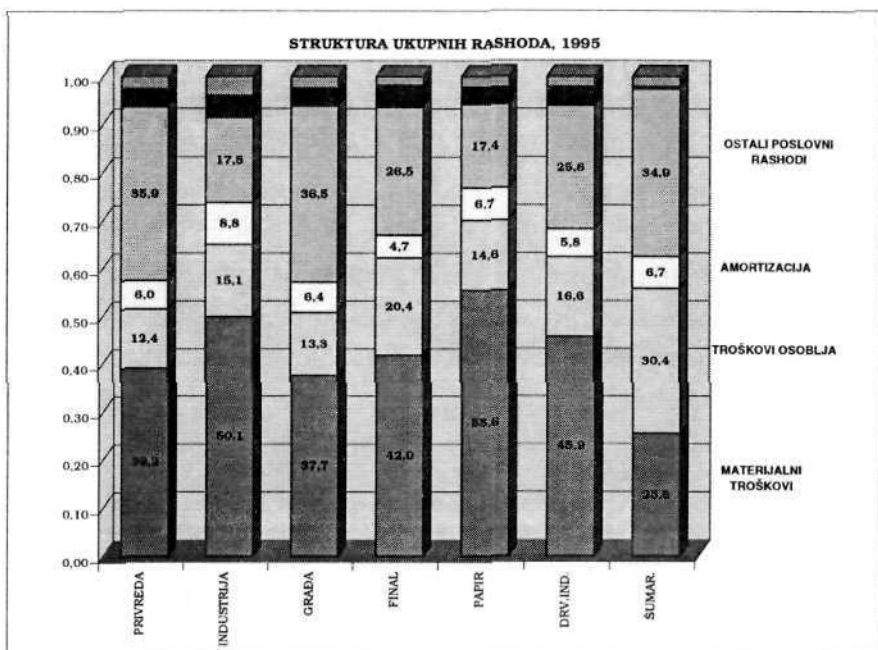

Sve to ukazuje da je tijekom 80-tih i prve polovine 90-tih godina u globalu pogoršan tržišni položaj drvne industrije, ali da je i bitno diferenciran položaj pojedinih grana unutar te industrije, pri čemu je u relativno najnepovoljnijem položaju proizvodnja i prerada papira (u odnosu na situaciju u kojoj su pojedine grane bile početkom 80-tih godina).

7. Prema podacima iz završnih računa za 1995. godinu, drvna industrija ostvarila je ukupan prihod od preračunato 1.48 mlrd. DEM što predstavlja 7.20% prihoda ukupne industrije. U tome 29.32% predstavljaju prihodi od prodaje u inozemstvu (za ukupnu industriju udio tih prihoda iznosi 20.43%, tako da drvna industrija u toj kategoriji prihoda ukupne industrije sudjeluje sa 10.32%), dok prihodi od prodaje u zemlji sudjeluju u strukturi ukupnog prihoda drvne industrije sa

40.33% (u ukupnoj industriji sa 55.69% s udjelom drvne industrije u toj kategoriji prihoda od 5.21%). U takvim uvjetima nadprosječne izvozne orijentiranosti drvne industrije, na financijske rezultate njenog poslovanja - pored nepovoljnih relativnih cijena na domaćem tržištu - nadprosječno nepovoljno utječe i realna aprecijacija tečaja nacionalne valute koja je od početka 1992. do kraja 1995. godine iznosila 40.4% u odnosu na DEM i 46.7% u odnosu na USD. Posebno u proizvodnji finalnih proizvoda od drva u kojoj udio prihoda od prodaje u inozemstvu u strukturi ukupnog prihoda iznosi 33.39% i za koju je realno pretpostaviti da je relativno niže prihode od izvoza djelomično nadoknađivala povećanjem relativnih cijena na domaćem tržištu.

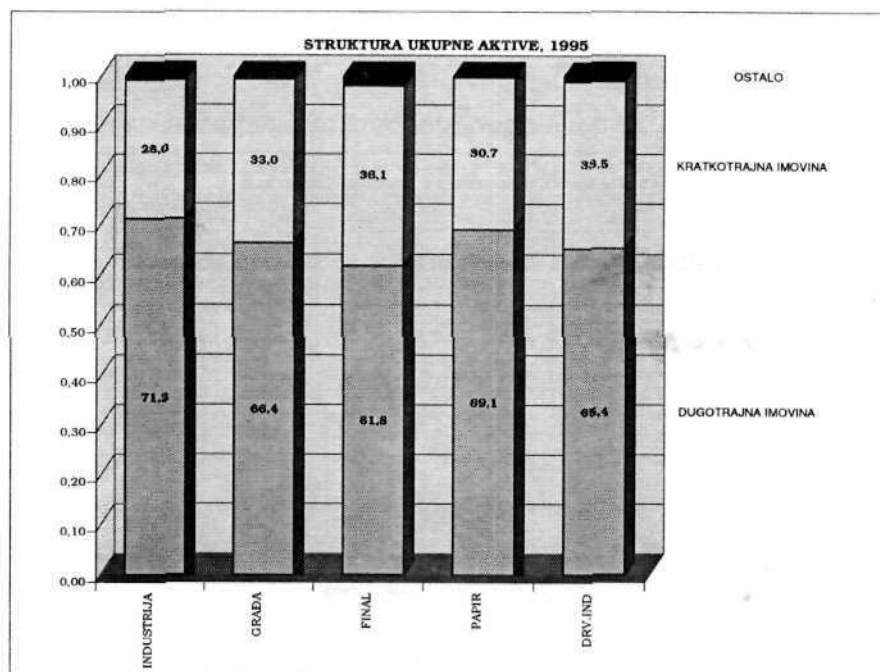

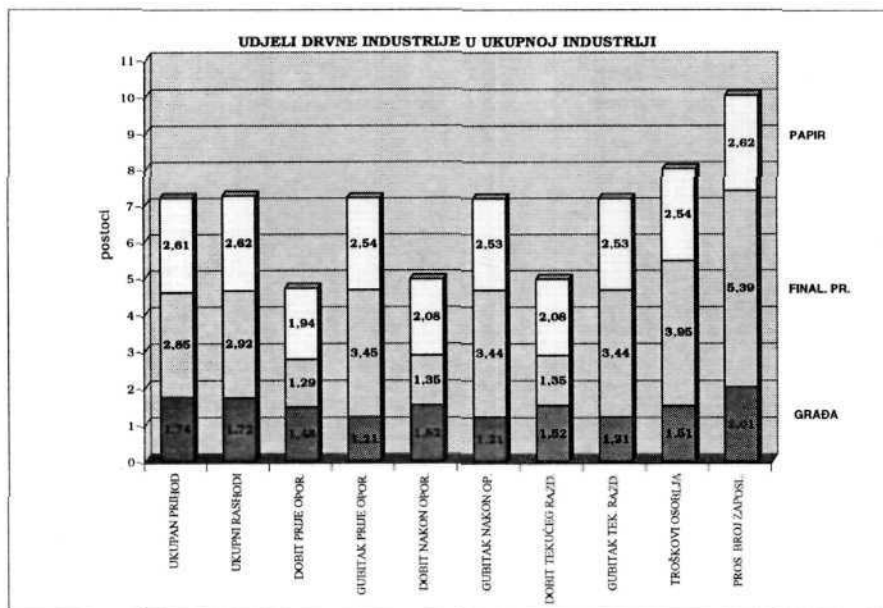
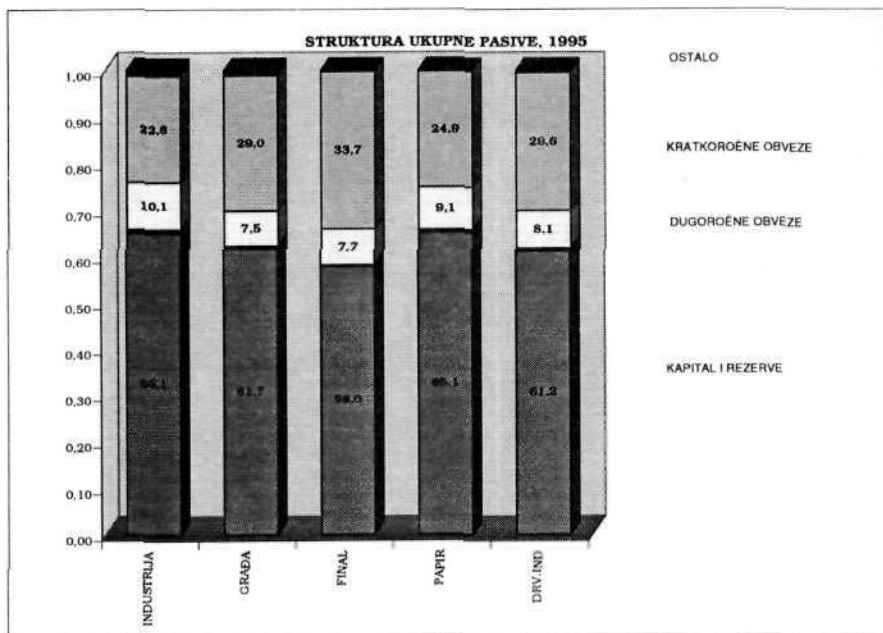

Izravnom utjecaju tečaja na financijske rezultate poslovanja drvne industrije treba dodati još dva elementa koji u širem kontekstu zadiru u domenu ekonomske politike. Prvi izvire iz nadprosječne radne intenzivnosti i ispodprosječne efikasnosti rada u toj industriji (ukupan prihod po radniku niži je u njoj u odnosu na prosjek ukupne industrije za 28.1%), a vezan je uz poreznu politiku gdje - unatoč za 20.1% niže prosječne bruto i za 15.4% niže prosječne neto obračunate plaće od prosjeka ukupne industrije - troškovi osoblja učestvuju u strukturi ukupnih rashoda s relativno visokih 16.61% (prema prosječnim 15.06% u ukupnoj industriji), a u proizvodnji finalnih proizvoda od drva sa čak 20.40%

Drugi element proizlazi iz strukture kapitala drvne industrije i njihovih izvora, gdje u strukturi pasive kratkoročne obveze sudjeluju sa 29.63%

(prosjeak ukupne industrije iznosi 22.84), dok u strukturi aktive zalihe i kratkoročna potraživanja imaju udio od 28.92% (ukupna kratkoročna imovina 33.52%) nasuprot prosjeku ukupne industrije od 24.67% (ukupna kratkoročna imovina 28.03%), što drvenu industriju nadprosječno usmjerava na kratkoročno financiranje, a time je čini i više osjetljivom na realno visoke kamatne stope te naplativost potraživanja. U ukupnosti s realnim i cijenovnim kretanjima, ovi elementi rezultiraju neto gubitkom prije oporezivanja drvne industrije na razini od 4.39% ukupnog prihoda (prosjeak ukupne industrije iznosi 3.49%) i njezinim udjelom u strukturi tog gubitka ukupne industrije od 9.04%, dok udio gubitka iznad kapitala drvne industrije u strukturi tog dijela gubitka ukupne industrije iznosi 10.52% - od čega u proizvodnji finalnih proizvoda od drva 8.85%.

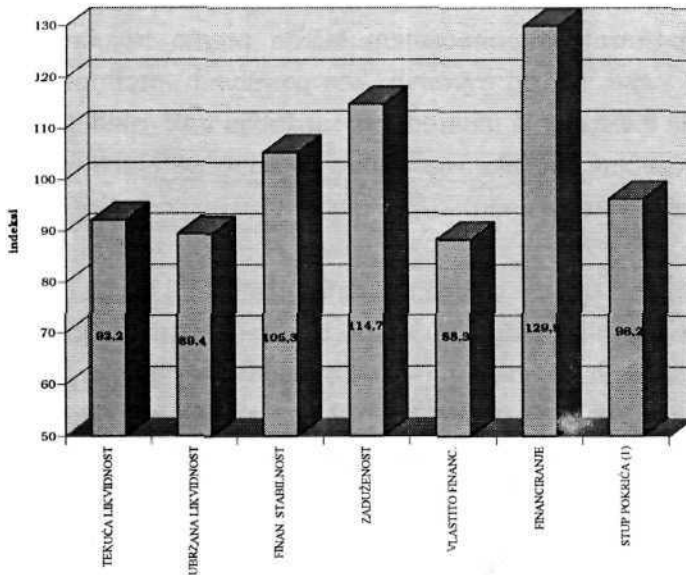
8. Pri takvim financijskim rezultatima poslovanja drvne industrije, većina pokazatelja njezinog boniteta nepovoljnija je od prosjeka ukupne industrije. Koeficijent tekuće likvidnosti niži je za 7.84%, koeficijent ubrzane likvidnosti niži je za 10.57%, koeficijent vlastitog financiranja za 11.71%, stupanj pokrivača za 5.0%, koeficijent (likvidnog dijela) kreditne sposobnosti niži je za 26.64%, dok je koeficijent zaduženosti veći za 14.72%, što posebno ograničava kreditnu podršku poslovnih banaka toj industriji.

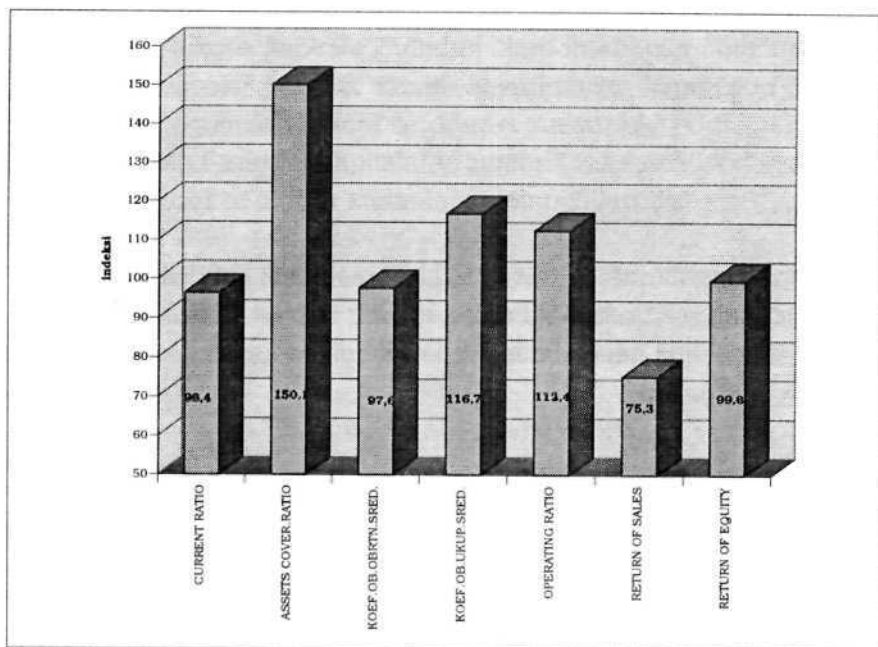
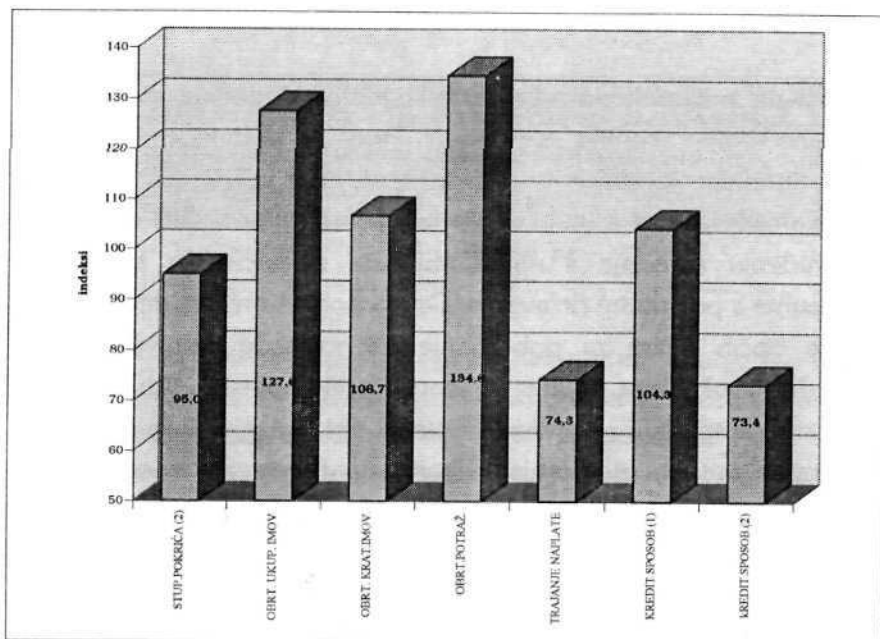
9. Sve to čini aktualni položaj drvne industrije u Hrvatskoj (i u globalu i u pojedinim njenim segmentima - bez obzira na međusobne razlike) nadprosječno teškim, ali ne i bezperspektivnim. Naprotiv, dobra i pristupačna sirovinaska osnova, proizvodna tradicija, instalirani kapaciteti, dugoročne poslovne veze s inozemstvom, početak ponovnog rasta domaće potražnje s pomicanjem težišta prema trajnim potrošnim dobrima, neke su od njezinih komparativnih prednosti. Njihovo intenzivnije efektuiranje u narednom razdoblju traži, međutim, vođenje aktivne razvojne politike na mikro i odogovarajuću podršku na makroekonomskoj razini.

Poseban značaj u tome trebali bi imati privatizacija drvne industrije na način da rezultira priljevom dugoročnog (nekreditnog) kapitala i uvođenjem novih tehnologija u funkciji relativnog smanjenja troškova i unapređenja asortimana ponude. To je temeljna mikroekonomska pretpostavka povećanja konkurentnosti i u izvozu i na domaćem tržištu te smanjenja stupnja ovisnosti drvne industrije od kratkoročnih (skupih) izvora sredstava. U tu bi svrhu trebalo koristiti i postojeće poslovne veze s inozemnim partnerima, pri čemu - unatoč relativno nepovoljnih pokazatelja likvidnosti i zaduženosti drvne industrije - dio pokazatelja boniteta te industrije (koeficijent povrata na uloženu imovinu, koeficijent financijske stabilnosti, assets coverage ratio i dr.) ukazuju da ulazak

privatog kapitala u nju ne nosi veći stupanj rizika od ulaska u većinu drugih industrijskih grana. Za očekivati je da bi se time poboljšao i management te otvorene mogućnosti aktivnijeg uključivanja marketinga i dizajniranja u proizvodni proces. Pored toga treba težiti i globalizaciji ponude, bilo kroz sam proces privatizacije bilo jačanjem granskih i međugranskih asocijacija, kako bi do većeg izraza došla specijalizacija u proizvodnji, kontinuitet i stabilnost u snabdjevanju te kako bi se stabilizirale relativne cijene i unutar reprodukcijски povezanih dijelova drvne industrije i u odnosu prema proizvođačima šumskih sortimenata (na način koji naravno neće derogirati mehanizme tržišta, niti će omogućavati ostvarenje monopolske dobiti).

POKAZATELJI RELATIVNE EFIKASNOSTI DRVNE INDUSTRIJE
(Ukupna ind. = 100)

U pogledu makroekonomske podrške drvnjoj industriji, posebno su značajne dvije skupine aktivnosti. Prva se odnosi na pružanje instituciionalne podrške izvozu i širenju izvoznih tržišta u smislu pristupanja odgovarajućim ekonomskim asocijacijama (CEFTA, WTO), unapređenju suradnje s njima (EU) te zaključivanju bilateralnih sporazuma s pojedinim državama. Druga podrazumijeva diferencirane učinke općih mjera za poboljšanje ekonomskog položaja izvozne privrede, u okvirima politike održavanja ekonomske stabilnosti. Tu prvenstveno spadaju relativno smanjenje opterećenja plaća porezima i doprinosima (npr. podizanjem limita neoporezivog iznosa plaća), uvođenje niže stope poreza na dodanu vrijednost, povećano usmjeravanje kredita koji se plasiraju posredstvom HBOR-a u izvozne programe, smanjenje stope rezerve za plasmane kojima se kreditira prodaja određenih proizvoda u zemlji i druge mjere.